

ANDRZEJ KLASIK
JERZY BINIECKI

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

STRATEGICZNA KONCEPCJA POLITYKI UŻYTKOWANIA TERENÓW W REGIONIE NA PRZYKŁADZIE WOJ. ŚLĄSKIEGO*

Abstract: Strategic Concept of Regional Land Use Policy: Silesian Voivodeship Example.

The paper presents the selected approaches and results of the foresight study concerning a balanced land use patterns on a regional level. The paper contains methodological assumptions and strategic challenges, orientations and principles making up the concept of long-term regional land use policy.

Key words: Challenges, foresight, orientations, principles, policy.

1. Założenia metodyczne

Treść koncepcji strategicznej współtworzy definicja jej trzech zasadniczych elementów, którymi są:

- wyzwania strategiczne rozumiane jako wymagania kreowane przez procesy zachodzące w otoczeniu (wyzwania pozycjonalne, czyli to, czemu trzeba sprostać dla zapewnienia rozwoju), lub przez wartości (wyzwania aspiracyjne, czyli to, czego warto się podjąć dla urzeczywistnienia wizji);
- orientacje strategiczne interpretowane w kategoriach generalnego obszaru interwencji, które należy uruchomić dla sprostania wyzwaniom z uwzględnieniem procesów zmian uznanych za dominujące w każdym z rozpatrywanych scenariuszy zewnętrznych uwarunkowań rozwoju;

---

* W opracowaniu wykorzystano wyniki studium foresightowego „Wyzwania zrównoważonego użytkowania terenu na przykładzie woj. śląskiego - scenariusz 2050” zrealizowanego w latach 2009-2012 przez konsorcjum tworzone przez zespoły Głównego Instytutu Górniczego w Katowicach, Politechniki Śląskiej w Gliwicach i UE w Katowicach (projekt współfinansowany przez UE ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka – Fundusze Europejskie – dla rozwoju innowacyjnej gospodarki).

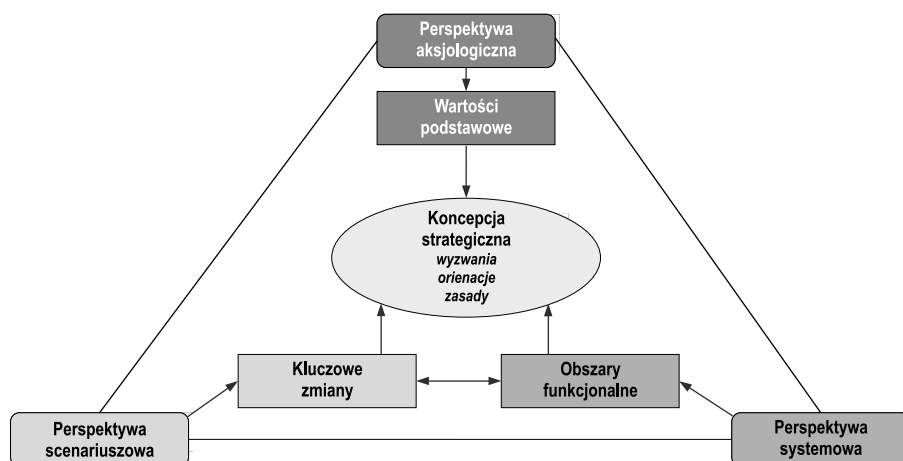
- zasady strategiczne ujmowane jako generalne reguły polityki zróżnicowane względem typów obszarów funkcjonalnych, obowiązujące natomiast w odniesieniu do wszystkich występujących w nich rodzajów użytkowania terenu.

Sformułowanie koncepcji o takiej trójdzielnej strukturze wymaga łącznego uwzględnienia następujących perspektyw:

- perspektywy aksjologicznej,
- perspektywy scenariuszowej,
- perspektywy systemowej.

Przyjęcie pierwszej z powyższych perspektyw oznacza uznanie zbioru wartości podstawowych jako istotnego wyznacznika w identyfikacji i formułowaniu: wyzwań, orientacji i zasad. Wartości te utożsamiać można z pożądanymi atrybutami terenu i wyprowadzać z oczekiwań kluczowych aktorów jego zagospodarowania i użytkowania. Uwzględnienie perspektywy drugiej sprowadza się do potraktowania jako kolejnej płaszczyzny refleksji nad kształtowaniem koncepcji strategicznej, scenariuszy zmian użytkowania terenów, a zwłaszcza rozpoznanych w ramach tych scenariuszy procesów dominujących wywoływanych przez czynniki motoryczne i niestabilne. Perspektywa trzecia dostarcza przesądzeń na temat wyodrębnienia obszarów funkcjonalnych województwa i wchodzących w ich skład jednostek strukturalnych.

Strukturę koncepcji strategicznej i metodyczne ramy procesu jej formułowania ilustruje ryc. 1.

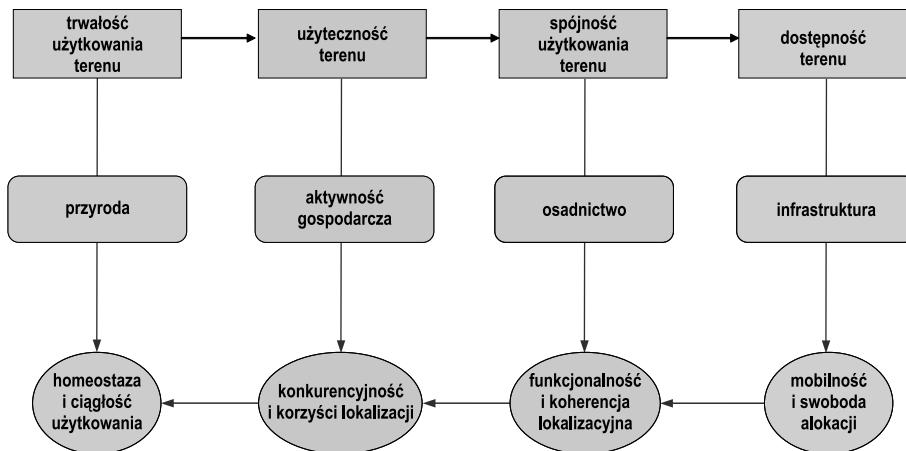

Ryc. 1. Logika procesu formułowania strategicznej koncepcji użytkowania terenów w regionie

Źródło: Opracowanie własne (ryc. 1-3).

Do wartości podstawowych w zagospodarowaniu i użytkowaniu terenów należą (zob. ryc. 2):

- trwałość terenu jako konieczność zachowania cennego dziedzictwa przyrodniczego;

Ryc. 2. Łańcuch wartości w cyklu zagospodarowania i użytkowania terenu

- użyteczność terenu jako zdolność dostarczania przewag (korzyści) lokalizacyjnych różnym działalnościom i podmiotom;
- spójność terenu jako odpowiedniość względem siebie działalności i miejsc (koherencja lokalizacyjna);
- dostępność terenu dla alokacji i realokacji różnych rodzajów i form użytkowania.

Każda z kategorii użytkowania terenu prowadzi do odrębnej hierarchizacji zbioru wartości podstawowych. Oznacza to, że dla każdego rodzaju użytkowania terenu wyodrębnić można właściwą mu wartość nadrzędną przy potraktowaniu wartości pozostałych jako mających walor „instrumentalny”.

Zagospodarowanie i użytkowanie terenów przyrodniczych traktować można jako podporządkowane urzeczywistnieniu wartości nadrzędnej, jaką jest trwałość. Osiągnięcie trwałości użytkowania terenu zakłada dążność do zachowania przyrodniczego dziedzictwa regionu, w sposób zapewniający ciągłość użytkowania i żywotność struktur przestrzennych.

W przypadku terenów aktywności ekonomicznej funkcję wartości nadrzędnej spełnia użyteczność regulowana przez rynek i konkurencję.

Dla terenów osadniczych wartość nadrzędną stanowi spójność związana z harmonizowaniem różnych rodzajów i form użytkowania, prowadząca do kształtowania korzystnych relacji sąsiedztwa i wzrostu jakości życia.

W odniesieniu do terenów integracji przestrzennej wartością nadrzędną jest kształtowana przez systemy transportowe i przesyłowe dostępność zwiększająca swobodę alokacji i realokacji terenów.

Jako podstawę tworzenia koncepcji strategicznej z uwzględnieniem perspektywy scenariuszowej potraktowano następujący zbiór scenariuszy¹:

¹ Scenariusze te zostały skonstruowane przez zespół kierowany przez Z. Kamińskiego, zob. [Trząski 2012].

- scenariusz I: globalizacji – kontynuacji trendów,
- scenariusz II: zmiany paradygmatu rozwoju,
- scenariusz III: dominacji sieci rozwoju,
- scenariusz IV: kryzysu,
- scenariusz V: harmonijnego rozwoju.

Operując perspektywą systemową przyjęto podział województwa na trzy podstawowe obszary funkcjonalne i tworzące je jednostki strukturalne [zob. Klasik *et al.* 2011]:

- Górnośląski Obszar Metropolitalny, w tym:
  - strefa węzłowa,
  - strefa zewnętrzna;
- Obszary aglomeracyjne, w tym:
  - Częstochowski Obszar Aglomeracyjny,
  - Bielsko-Bialski Obszar Aglomeracyjny,
  - Rybnicki Obszar Aglomeracyjny;
- Obszary rozproszone, w tym:
  - Raciborski,
  - Cieszyński,
  - Żywiecki
  - Zawierciański,
  - Lubliniecki,
  - Kłobucki,
  - Myszkowski,
  - Częstochowski Obszar Wiejski.

2. Wyzwania strategiczne

Wyzwania strategiczne sformułowano na podstawie analizy treści scenariuszy traktując je jako syntetyczne ujęcie właściwych tym scenariuszom myśli przewodnich.

Wielopoziomowe uporządkowanie wyzwań jest pochodną tego, który spośród przewidywanych scenariuszy będzie się *de facto* realizował.

W przypadku realizacji scenariuszy: I i IV pierwszoplanową rolę odgrywać będą wyzwania elementarne związane z przetrwaniem wymagającym złagodzenia antropopresji i wzmocnienia odporności regionu.

W sytuacji realizacji scenariuszy II i V kluczowymi stają się wyzwania rozwojowe, których podjęcie stymulować ma procesy ekologizacji i powiększania osadniczej atrakcyjności regionu.

Realizacja scenariusza III nakazuje priorytetowe traktowanie wyzwania pozycyjnego, którego podjęcie oznacza wolę wzmocnienia rangi regionu w krajowym i międzynarodowym układzie odniesienia (zob. ryc. 3).

Scenariusze a wyzwania strategiczne

Scenariusze	Wyzwania strategiczne
Scenariusz I – Globalizacji – kontynuacji trendów	Ograniczanie zagrożenia antropopresją wywołanego postępującą urbanizacją regionu
Scenariusz II – Zmiany paradygmatu rozwoju	Ekologizacja regionalnych systemów produkcyjnych i infrastrukturalnych
Scenariusz III – Dominacji sieci rozwoju	Wzmocnienie metropolitalnej pozycji regionu w przestrzeni krajowej i europejskiej
Scenariusz IV – Kryzysu	Powiększanie odporności regionu na zjawiska kryzysowe i degradację struktur przestrzennych
Scenariusz V – Harmonijnego rozwoju	Wzrost osadniczej atrakcyjności zorientowany na rozwój regionu inteligentnego

Źródło: Opracowanie własne (tab. 1-14).

Ryc. 3. Trzy poziomych wyzwań strategicznych

Główni aktorzy procesu realizacji wyzwań strategicznych

Wyzwanie strategiczne	Podmiot wiodący (decyzyjny)	Uczestnicy
Wzmocnienie metropolitalnej pozycji regionu w przestrzeni krajowej i europejskiej	Samorząd regionalny	Komisja Europejska/Komisja Polityk Regionalnych Podmioty publiczne poziomu międzynarodowego Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (i inne resorty) Środowiska badawcze, artystyczne i biznesowe poziomu krajowego i międzynarodowego Władze samorządowe rdzeniowych ośrodków miejskich GOM Środowiska badawcze, artystyczne i biznesowe regionu
Ekologizacja regionalnych systemów produkcyjnych i infrastrukturalnych		Ministerstwo Środowiska Ministerstwo Gospodarki Ministerstwo Infrastruktury Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi Instytucje finansowe Administracja specjalna w sferze dziedzictwa przyrodniczego Stowarzyszenia ekologiczne Jednostki badawczo-rozwojowe w dziedzinie ochrony i kształtowania środowiska Władze lokalne
Wzrost osadniczej atrakcyjności zorientowany na rozwój regionu inteligentnego		Unia Europejska (wymiar miejski w Europejskiej Polityce Spójności) Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (Krajowa Polityka Miejska) Podmioty kreujące różne formy własności intelektualnej Władze miejskie rdzeniowych ośrodków miejskich GOM i ośrodków wspomagających Sieć instytucji towarzyszących gospodarce opartej na wiedzy i kreatywności Wielodyscyplinowe środowiska profesjonalne w dziedzinie rozwoju miast i urbanizacji regionu
Ograniczanie zagrożenia antropopresją wywołanego postępującą urbanizacją regionu		Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi Służby planowania i zagospodarowania przestrzennego na poziomie lokalnym Grupy społeczne wpływające swymi decyzjami na proces urbanizacji Wielodyscyplinowe środowiska profesjonalne uczestniczące w kształtowaniu procesu urbanizacji (SARP, TUP,...)

Powiększenie odporności regionu na zjawiska kryzysowe i degradację struktur przestrzennych	Samorząd regionalny	Instytucje rynku pracy Instytucje otoczenia biznesu Instytucje otoczenia kultury Instytucje transferu technologii i innowacji Instytucje wspierające procesy odnowy (regeneracji, rekultywacji, rewitalizacji) terenów i obiektów przemysłowych Instytucje służące inkluzji społecznej Instytucje zarządzające urządzeniami i obiektami ochrony środowiska
--	---------------------	--

Wyzwania strategiczne powinny mieć swój „adres podmiotowy”. Oznacza to określenie podmiotu kluczowego (decyzyjnego) odpowiedzialnego za podejmowanie i realizację tych wyzwań oraz podmiotów z nim współdziałających (zob. tab. 2).

W sposób odpowiadający charakterowi pięciu wyzwań strategicznych podmiot kluczowy, którym jest samorząd regionalny i jego instytucje, inicjować powinien współpracę z różnymi co do składu grupami interesariuszy tworząc z nimi strategiczne alianse.

3. Orientacje strategiczne

Istotą definiowania orientacji strategicznych jest ustalenie charakteru interwencji, których podjęcie przez samorząd regionalny jest konieczne dla sprostania poszczególnym wyzwaniom.

Podstawę tworzenia koncepcji orientacji strategicznych tworzą relacje w układzie: kluczowe, długofalowe procesy zmian w zagospodarowaniu i użytkowaniu terenów – wyzwania strategiczne dla podmiotu regionalnego i współdziałających z nim grup interesariuszy. Ważne jest określenie wpływu (pozytywnego lub negatywnego) tych przewidywanych w scenariuszach procesów na możliwości realizowania wyzwań (zob. tab. 3-5).

Analiza układu powyższych zależności prowadzi do określenia dwojakiego rodzaju interwencji, które mogą dotyczyć:

- działań wzmacniających pozytywny wpływ procesów na możliwości realizacji wyzwań i/lub
- działań powstrzymujących (osłabiających) negatywny wpływ procesów na możliwości realizacji wyzwań.

Grupujące te działania orientacje strategiczne ustalane są na trzech poziomach.

Orientacje strategiczne rozpatrywane z poziomu pierwszego wpisywane są w „przestrzeń“, której wymiary stanowią: typ wyzwania strategicznego i typ obszaru funkcjonalnego (zob. tab. 6).

Na poziomie drugim orientacje strategiczne adresowane są do poszczególnych rodzajów użytkowania terenów (tereny: przyrodnicze, aktywności ekonomicznej, osadnicze i integracji przestrzennej) z uwzględnieniem ich położenia na obszarze

Tabela 3

Krzyżowa analiza wpływu kluczowych procesów zmian na możliwości sprostania wyzwaniom strategicznym: Górnośląski Obszar Metropolitalny

Procesy zmian w zagospodarowaniu i użytkowaniu terenów	Wyzwania strategiczne zagospodarowania i użytkowania terenu				
	Ograniczenie zagrożenia antropresją wywołanego postępującą urbanizacją regionu	Ekologizacja regionalnych systemów produkcyjnych i infrastrukturalnych	Wzmocnienie metropolitalnej pozycji regionu w przestrzeni krajowej i europejskiej	Powiększanie odporności regionu na zjawiska kryzysowe i degradację struktur przestrzennych	Wzrost osadniczej atrakcyjności zorientowany na rozwój regionu inteligentnego
Kurczenie się powierzchni zajmowanej przez kopalnie i firmy otoczenia górnictwa					
Rozwój sieci transportowych, w tym autostrad, dróg szybkiego ruchu oraz kolei wielkich prędkości					
Rozwój sieci komunikacyjnej na terenach podmiejskich i wiejskich oraz powstanie systemu obwodnic aglomeracyjnych					
Rozprzestrzenianie się zabudowy mieszkaniowej na tereny odrodlnione i odlesione					
Redukcja powierzchni terenów zielonych					
Biodegradacja wód i gruntów					
Dewastacja terenów zielonych					
Renowacja terenów zielonych i zakomponowanych					
Pielęgnacja terenów zielonych i zakomponowanych					
Degradacja gruntów leśnych					
Spadek biologicznej różnorodności ekosystemów leśnych					
Degradacja walorów przyrodniczych i krajobrazowych					

Fragmentacja systemów i siedlisk przyrodniczych					
Rezydencjalizacja terenów atrakcyjnych dla rekreacji i turystyki					
Redukcja powierzchni terenów leśnych					
Renaturalizacja (cieków wodnych i obszarów zlewniowych)					

Legenda

	Proces ułatwia sprostanie wyzwaniu		Proces utrudnia sprostanie wyzwaniu		Proces jest neutralny względem wyzwania
--	------------------------------------	--	-------------------------------------	--	---

Tabela 4

Krzyżowa analiza wpływu kluczowych procesów zmian na możliwości sprostania wyzwaniom strategicznym: Obszary aglomeracyjne

Procesy zmian w zagospodarowaniu i użytkowaniu terenów	Wyzwania strategiczne zagospodarowania i użytkowania terenu				
	Ograniczanie zagrożenia antroposją wywołanego postępującą urbanizacją regionu	Ekologizacja regionalnych systemów produkcyjnych i infrastrukturalnych	Wzmocnienie metropolitalnej pozycji regionu w przestrzeni krajowej i europejskiej	Powiększanie odporności regionu na zjawiska kryzysowe i degradację struktur przestrzennych	Wzrost osadniczej atrakcyjności zorientowany na rozwój regionu inteligentnego
Kurczenie się powierzchni zajmowanej przez kopalnie i firmy otoczenia górnictwa					
Rozwój sieci transportowych, w tym autostrad, dróg szybkiego ruchu oraz kolei wielkich prędkości					
Rozwój sieci komunikacyjnej na terenach podmiejskich i wiejskich oraz powstanie systemu obwodnic aglomeracyjnych					
Rozprzestrzenianie się zabudowy mieszkaniowej na tereny odrolnione i odlesione					

Redukcja powierzchni terenów zielonych					
Biodegradacja wód i gruntów					
Dewastacja terenów zielonych					
Renowacja terenów zielonych i zakomponowanych					
Pielęgnacja terenów zielonych i zakomponowanych					
Degradacja gruntów leśnych					
Spadek biologicznej różnorodności ekosystemów leśnych					
Degradacja walorów przyrodniczych i krajobrazowych					
Fragmentacja systemów i siedlisk przyrodniczych					
Synantropizacja siedlisk przyrodniczych					
Rezydencjalizacja terenów atrakcyjnych dla rekreacji i turystyki					
Redukcja powierzchni terenów leśnych					
Renaturalizacja (cieków wodnych i obszarów zlewniowych)					

Legenda:

	Proces ułatwia sprostanie wyzwaniu		Proces utrudnia sprostanie wyzwaniu		Proces jest neutralny względem wyzwania
--	------------------------------------	--	-------------------------------------	--	---

Tabela 5

Krzyżowa analiza wpływu kluczowych procesów zmian na możliwości sprostania wyzwaniom strategicznym: Obszary rozproszone

Procesy zmian w zagospodarowaniu i użytkowaniu terenów	Wyzwania strategiczne zagospodarowania i użytkowania terenu				
	Ograniczanie zagrożenia anтропоresją wywołanego postępującą urbanizacją regionu	Ekologizacja regionalnych systemów produkcyjnych i infrastrukturalnych	Wzmocnienie metropolitalnej pozycji regionu w przestrzeni krajowej i europejskiej	Powiększanie odporności regionu na zjawiska kryzysowe i degradację struktur przestrzennych	Wzrost osadniczej atrakcyjności zorientowany na rozwój regionu inteligentnego
Rozwój sieci transportowych, w tym autostrad, dróg szybkiego ruchu oraz kolei wielkich prędkości					
Rozwój sieci komunikacyjnej na terenach podmiejskich i wiejskich oraz powstanie systemu obwodnic aglomeracyjnych					
Rozprzestrzenianie się zabudowy mieszkaniowej na tereny odrodlnione i odlesione					
Redukcja powierzchni terenów zielonych					
Biodegradacja wód i gruntów					
Dewastacja terenów zielonych					
Degradacja gruntów leśnych					
Spadek biologicznej różnorodności ekosystemów leśnych					
Degradacja walorów przyrodniczych i krajobrazowych					
Fragmentacja systemów i siedlisk przyrodniczych					
Synantropizacja siedlisk przyrodniczych					
Rezydencjalizacja terenów atrakcyjnych dla rekreacji i turystyki					

Redukcja powierzchni terenów leśnych						
--------------------------------------	--	--	--	--	--	--

Legenda:

	Proces ułatwia sprostanie wyzwaniu		Proces utrudnia sprostanie wyzwaniu		Proces jest neutralny względem wyzwania
--	------------------------------------	--	-------------------------------------	--	---

Tabela 6

Podstawowe orientacje strategiczne w zagospodarowaniu i użytkowaniu terenów woj. śląskiego

Typ wyzwania strategicznego	Typy obszarów funkcjonalnych		
	GOM	obszary aglomeracyjne	tereny rolne i turystyczne
Ograniczanie zagrożenia antropopresją wywołwanego postępującą urbanizacją regionu	Rdzeniowe obszary miejskie o wysokiej wartości	Strefy urządzonych terenów zielonych na obszarach zurbanizowanych	Systemy obszarów chronionych – rolnych, przyrodniczych i krajobrazowych
	Skoncentrowana zabudowa mieszkaniowa na obszarach podmiejskich	Obszary substandardowej zabudowy mieszkaniowej	Zróżnicowana skala intensywności użytkowania
Powiększanie odporności regionu na zjawiska kryzysowe i degradację struktur przestrzennych	Żywość struktur przestrzennych w strefie węzłowej obszaru metropolitalnego	Immunologiczna odporność przestrzeni miejskich	Samoodnawialność systemów przyrodniczych
	Zdolność hydrogeologiczna obszarów intensywnej urbanizacji	Strefy terenów przemysłowych	Tereny rolne produkcyjne aktywne
Ekologizacja regionalnych systemów produkcyjnych i infrastrukturalnych	Efektywność energetyczna firm i infrastruktury miejskiej		Skoncentrowane systemy infrastruktury środowiskowej na terenach zabudowy rozproszonej
	Różnorodność skal użytkowania terenu	Tereny inwestycyjne udostępniane przez zintegrowane systemy obwodnic aglomeracyjnych	Strefowanie działalności gospodarczej

Wzrost osadniczej atrakcyjności zorientowany na rozwój regionu inteligentnego	Regionalne przestrzenie kultury	Inteligentne i kreatywne przestrzenie miejskie	Wielofunkcyjne użytkowanie terenów rozproszonych
	Obszary substandardowej zabudowy mieszkaniowej		Wysokie wartości przyrodniczo-krajobrazowe terenów rozproszonych
Wzmocnienie metropolitalnej pozycji regionu w przestrzeni krajowej i europejskiej	Osie urbanizacyjne regionu	Innowacyjne technologie transportowej obsługi obszaru aglomeracyjnego	Przestrzenny zasięg infrastruktury obsługi metropolitalnej
	Zbiorowe systemy obsługi komunalnej	Regionalne korytarze transportowe na obszarach aglomeracyjnych	Obszary wiejskie podlegające marginalizacji

Tabela 7

Orientacje strategiczne dla terenów GOM według rodzajów ich użytkowania

Rodzaje użytkowania terenu	Orientacje strategiczne	
	orientacje dziedzinowe	orientacje horyzontalne
Tereny przyrodnicze	Zdolność hydrogeologiczna obszarów intensywnej urbanizacji	Rdzeniowe obszary miejskie o wysokiej wartości Żywość struktur przestrzennych w strefie węzłowej obszaru metropolitalnego Różnorodność skal użytkowania terenu
Tereny aktywności ekonomicznej	Efektywność energetyczna firm i infrastruktury miejskiej	
Tereny osadnicze	Skoncentrowana zabudowa mieszkaniowa na obszarach podmiejskich Regionalne przestrzenie kultury Obszary substandardowej zabudowy mieszkaniowej Osie urbanizacyjne regionu	
	Tereny integracji przestrzennej	

Orientacje strategiczne dla terenów aglomeracyjnych
według rodzajów ich użytkowania

Rodzaje użytkowania terenu	Orientacje strategiczne	
	orientacje dziedzinowe	orientacje horyzontalne
Tereny przyrodnicze	Strefy urządzonych terenów zielonych na obszarach zurbanizowanych	Immunologiczna odporność przestrzeni miejskich Inteligentne i kreatywne przestrzenie miejskie
Tereny aktywności ekonomicznej	Strefy terenów przemysłowych Efektywność energetyczna firm i infrastruktury miejskiej Tereny inwestycyjne udostępniane przez zintegrowane systemy obwodnic aglomeracyjnych	
Tereny osadnicze	Obszary substandardowej zabudowy mieszkaniowej	
Tereny integracji przestrzennej	Innowacyjne technologie transportowej obsługi obszaru aglomeracyjnego Regionalne korytarze transportowe na obszarach aglomeracyjnych	

GOM, obszarach aglomeracyjnych lub obszarach rozproszonych. Wprowadza się przy tym podział na:

- orientacje dziedzinowe ściśle związane z pojedynczym rodzajem użytkowania terenu oraz
- orientacje horyzontalne rekomendowane dla wszystkich rodzajów użytkowania terenu (zob. tab. 7-9).

Podstawą porządkowania orientacji strategicznych na poziomie trzecim jest typologia orientacji alokacji i realokacji zagospodarowania i użytkowania terenów (zob. tab. 10). Wyznacza ona układ dwuwymiarowy, w którym wymiar pierwszy stanowi zróżnicowanie poziomu koncentracji działalności i podmiotów, a wymiar drugi tworzony jest przez zróżnicowanie podaży terenów. Skrzyżowanie ustalonych wymiarów wyznacza cztery typy strategicznych orientacji. Są nimi:

- intensyfikacja użytkowania – na obszarach o wysokiej koncentracji aktywności i niskiej podaży terenów;
- ekstensywność użytkowania – na obszarach o wysokiej koncentracji aktywności i wysokiej podaży terenów;
- selektywność użytkowania – na obszarach o niskiej koncentracji aktywności i wysokiej podaży terenów;

Tabela 9

Orientacje strategiczne dla terenów rozproszonych
według rodzajów ich użytkowania

Rodzaje użytkowania terenu	Orientacje strategiczne	
	orientacje dziedzinowe	orientacje horyzontalne
Tereny przyrodnicze	Systemy obszarów chronionych – rolnych, przyrodniczych i krajobrazowych Samoodnawialność systemów przyrodniczych Wysokie wartości przyrodniczo-krajobrazowe terenów rozproszonych	Zróżnicowana skala intensywności użytkowania Wielofunkcyjne użytkowanie terenów rozproszonych Obszary wiejskie podlegające marginalizacji
Tereny aktywności ekonomicznej	Tereny rolne produkcyjnie aktywne Strefowanie działalności gospodarczej	
Tereny osadnicze		
Tereny integracji przestrzennej	Skoncentrowane systemy infrastruktury środowiskowej na terenach zabudowy rozproszonej Przeestrzenny zasięg infrastruktury obsługi metropolitalnej	

Tabela 10

Typologia orientacji alokacji i realokacji terenów

Obszar funkcjonalny		Podaż terenów	
		niska	wysoka
Poziom koncentracji działalności i podmiotów	Wysoki Niski	Intensyfikacja Produktywność	Ekstensywność Selektywność

Tabela 11

Orientacje alokacji i realokacji w Górnośląskim Obszarze Metropolitalnym

Górnośląski Obszar Metropolitalny		Podaż terenów	
		niska	wysoka
Poziom koncentracji działalności i podmiotów	Wysoki	Realokacja wykorzystania i użytkowania terenów w rdzeniowych obszarach miejskich Żywotność struktur przestrzennych w strefie węzłowej obszaru metropolitalnego Zdolność hydrogeologiczna obszarów intensywnej urbanizacji Efektywność energetyczna firm i infrastruktury miejskiej Różnorodność skal użytkowania terenu Substandardowe tereny zabudowy mieszkaniowej	Skoncentrowana zabudowa mieszkaniowa na obszarach podmiejskich
	Niski	Różnorodność skal użytkowania terenu Regionalne przestrzenie kultury Osie urbanizacyjne regionu Zbiorowe systemy obsługi komunalnej	

Tabela 12

Orientacje alokacji i realokacji na obszarach aglomeracyjnych

Obszary aglomeracyjne		Podaż terenów	
		niska	wysoka
Poziom koncentracji działalności i podmiotów	Wysoki	Efektywność energetyczna firm i infrastruktury miejskiej Substandardowe tereny zabudowy mieszkaniowej Immunologiczna odporność przestrzeni miejskich	
	Niski	Strefy urządzonych terenów zielonych na obszarach zurbanizowanych Strefy terenów przemysłowych Substandardowe tereny zabudowy mieszkaniowej Tereny inwestycyjne udostępniane przez zintegrowane systemy obwodnic aglomeracyjnych Inteligentne i kreatywne przestrzenie miejskie Innowacyjne technologie transportowej obsługi obszaru aglomeracyjnego Regionalne korytarze transportowe na obszarach aglomeracyjnych	

Orientacje alokacji i realokacji na obszarach rozproszonych

Obszary rozproszone		Podaż terenów		
		niska	wysoka	
Poziom koncentracji działalności i podmiotów	Wysoki			
		Obszary wiejskie podlegające marginalizacji		
	Niski	Zróżnicowana skala intensywności użytkowania	Skoncentrowane systemy infrastruktury środowiskowej na terenach zabudowy rozproszonej	Strefowanie działalności gospodarczej
			Wysokie wartości przyrodniczo-krajobrazowe terenów rozproszonych	
		Systemy obszarów chronionych – rolnych, przyrodniczych i krajobrazowych		
		Samoodnawialność systemów przyrodniczych		
		Tereny rolne produkcyjnie aktywne		
		Przestrzenny zasięg infrastruktury obsługi metropolitalnej		

- produktywność użytkowania – na obszarach o wysokiej koncentracji aktywności i niskiej podaży terenów.

Regionalne orientacje strategiczne porządkowane przez powyższą typologię oraz rozpisane na poszczególne obszary funkcjonalne i jednostki strukturalne przedstawiają tab. 11-13.

4. Zasady strategiczne

Zasady polityki zagospodarowania i użytkowania terenów wywodzone są z orientacji horyzontalnych odnoszących się do wszystkich rodzajów użytkowania terenów w danym typie obszaru funkcjonalnego. Rozumiane być mogą jako generalne reguły (kryteria) decyzyjne ukierunkowujące proces wyboru uruchamianych przez samorząd regionalny interwencji pociągających za sobą przekształcenia przestrzennych struktur województwa (zob. tab. 14).

W odniesieniu do GOM za najistotniejsze należy uznać trzy zasady, którymi są:

- zasada wielowymiarowej rewitalizacji dotycząca realnej sfery procesów rewitalizacyjnych miast, centrów miejskich i terenów różnych kategorii, w tym terenów przemysłowych;

Zasady strategiczne w polityce zagospodarowania i użytkowania terenów

Obszar funkcjonalny	Zasada
GOM	Zasada wielowymiarowej rewitalizacji Zasada wielowymiarowej oceny innowacyjności projektów Zasada policentrycznej koncentracji
Obszary aglomeracyjne	Zasada wielowymiarowej różnorodności Zasada wielowymiarowej oceny wpływu projektów na jakość przestrzeni miejskiej
Obszary rozproszone	Zasada zapewniania elementarnych standardów cywilizacyjnych Zasada waloryzacji potencjału wielofunkcyjnego użytkowania terenów Zasada wielokryterialnego wyboru skal użytkowania

- zasada wielowymiarowej oceny innowacyjności projektów związana ze sferą zarządzania i wyboru projektów innowacyjnych prowadzących do alokacji i realokacji terenów;
- zasada policentrycznej koncentracji wynikająca z respektowania charakteru tego obszaru (metropolia o strukturze policentrycznej); w zależności od rangi miasta angażują się w kreowanie, inicjowanie i realizowanie innowacyjnych projektów.

Kluczowymi zasadami kształtowania zagospodarowania i użytkowania terenów na obszarach aglomeracyjnych powinny być:

- zasada wielowymiarowej różnorodności interpretowanej wielorako jako: bioróżnorodność (dla terenów przyrodniczych), dywersyfikacja (dla terenów aktywności ekonomicznej), policentryczność (dla terenów osadniczych) i wielodostępność (dla terenów integracji przestrzennej);
- zasada wielowymiarowej oceny wpływu projektów na jakość przestrzeni miejskiej dla różnych rodzajów użytkowania i indywidualnych decyzji lokalizacyjnych.

Zasady strategiczne kierowane do obszarów rozproszonych to:

- zasada zapewniania elementarnych standardów cywilizacyjnych w zakresie wyposażenia w infrastrukturę, warunków zamieszkania i jakości środowiska;
- zasada waloryzacji potencjału wielofunkcyjnego użytkowania terenów dla harmonijnego i zrównoważonego rozwoju obszarów przyrodniczych, rekreacyjnych, rolnych i leśnych;
- zasada wielokryterialnego wyboru skal użytkowania, zgodności rodzajów i form zagospodarowania terenów, dostosowywania skal użytkowania terenów do właściwości miejsca i właściwości jego otoczenia.

Konkluzje końcowe

Zawarta w opracowaniu strategiczna koncepcja polityki użytkowania terenów, zweryfikowana na przykładzie woj. śląskiego, pozwala na jej rekomendowanie województwom o najbardziej, w warunkach polskich, zaawansowanych procesach urbanizacyjnych. Oferta transferu uzyskanych doświadczeń dotyczyć może w szczególności:

- interdyscyplinarnej współpracy zespołów badawczych zintegrowanych dzięki zastosowaniu podejścia horyzontalnego, scenariuszowego i wizjonerskiego w ramach projektu konsorcjalnego;
- struktury logicznej koncepcji strategicznej regionalnej polityki użytkowania terenów zawierającej wyzwania, orientacje i zasady;
- zastosowanych w procesie tworzenia strategicznej koncepcji polityki trzech fundamentalnych perspektyw – aksjologicznej, scenariuszowej i systemowej.

Studia foresightowe, których tworzywem były podstawowe kategorie użytkowania terenów oraz obszary funkcjonalne i tworzące je jednostki strukturalne ukazały nowe możliwości kształtowania rozwoju terytorialnego w regionach, integrującego warsztat planowania regionalnego i projektowania urbanistycznego.

Literatura

- Klasik A., Kuźnik F., Biniecki J., Szczupak B., Baron M., Ochojski A., Kamiński Z., Gasiło K., Kafka K., Bradecki T., 2011, *Mapy systemowe użytkowania terenu w województwie śląskim*. UE w Katowicach, Katowice.
- Trząski L. (red.) 2012, *Wyzwania zrównoważonego użytkowania terenu na przykładzie województwa śląskiego – Scenariusze 2050*. GIG, Katowice.